

Державна служба України
з етнополітики
та свободи совісті

РОЗ'ЯСНЕННЯ

щодо підстав для заборони / обмеження
діяльності релігійних організацій

У редакції станом на 03.09.2022

Київ 2022

ЗМІСТ

1. Право на свободу світогляду і віросповідання в умовах воєнного стану2
2. Правові підстави заборони/обмеження діяльності релігійних організацій . .	.4
2.1. Законність підстав	4
2.2. Обґрунтованість мети.	6
2.3. Принцип необхідності в демократичному суспільстві	6
3. Повноваження органів місцевого самоврядування щодо заборони діяльності релігійних організацій8

1. Право на свободу світогляду і віросповідання в умовах воєнного стану

Право на свободу світогляду і віросповідання є одним із фундаментальних прав людини. Відповідне право закріплене нормами:

- ✓ **Конституції України** (далі – Конституція),
- ✓ положеннями міжнародних договорів України, з-поміж яких чільне місце займає **Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод** (далі – Конвенція),
- ✓ приписами **Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»** (далі – Закон № 987),

а також інших законодавчих актів.

Частинами першою та другою статті 35 Конституції визначено, що *кожен має право на свободу світогляду і віросповідання*. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

У частині четвертій статті 3 Закону № 987 зазначено, що здійснення свободи сповідувати релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян, встановлені законом і відповідають міжнародним зобов'язанням України.

Частиною першою статті 7 Закону № 987 передбачено, що релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями). Отже, діяльність релігійних організації є однією із складових механізму задоволення релігійних потреб та законним засобом реалізації права громадян сповідувати і поширювати віру.

Частиною другою статті 9 Конвенції визначено, що свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Відповідно до статті 64 Конституції конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі

обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Разом із тим не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені, зокрема, статтею 24 Конституції, відповідно до якої не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, *релігійних та інших переконань*, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Відповідно по пункту 1 частини першої статті 92 Конституції права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина визначаються *виключно законами України*.

Своєю чергою, сукупністю правових норм, встановлених Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» та Законом України «Про правовий режим воєнного стану», також *не передбачено обмежень права громадян сповідувати та поширювати віру, а також обмежень діяльності релігійних організацій*.

2. Правові підстави заборони / обмеження діяльності релігійних організацій

Заборона / обмеження діяльності релігійних організацій як різновид обмеження права на свободу світогляду і віросповідання має відповідати таким вимогам:

- 1) бути встановленою законом;
- 2) застосовуватися в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб;
- 3) бути необхідною в демократичному суспільстві.

2.1. Законність підстав

У цьому контексті пропонуємо звернути увагу на практику *Європейського суду з прав людини* (далі – ЄСПЛ), яка статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» поряд із Конвенцією визнана джерелом права.

Відповідно до пункту 115 рішення ЄСПЛ у справі «Свято-Михайлівська парафія проти України» (заява № 77703/01) втручання у свободу сповідувати релігію може бути виправданим, якщо воно *встановлене законом* та запроваджене *відповідно до закону*. Згідно з пунктом 127 цього ж рішення ЄСПЛ *закон* має бути сформульовано з достатнім ступенем передбачуваності, котрий надавав би громадянину можливість у розумній, залежно від обставин, мірі передбачити наслідки певної дії.

Своєю чергою, виходячи з положень статті 16 Закону № 987, діяльність релігійної організації, що є юридичною особою, поза волею її засновників/учасників та власних настанов (тобто в примусовому порядку) може бути припинено за рішенням суду в разі порушення нею положень *цього Закону та інших законодавчих актів України*.

У судовому порядку діяльність релігійної організації припиняється *лише* у випадках:

- 1) вчинення релігійною організацією дій, недопустимість яких передбачена статтями 3, 5 і 17 цього Закону;
- 2) поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи;
- 3) систематичного порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів (богослужінь, обрядів, церемоній, походів тощо);
- 4) спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку

чи посяганням на права і майно державних, громадських або релігійних організацій;

- 5) засудження її уповноважених осіб за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111¹ Кримінального кодексу України.

Суд розглядає справу про припинення діяльності релігійної організації порядком позовного провадження, передбаченого Цивільним процесуальним кодексом України, за заявою органу, уповноваженого здійснювати реєстрацію статуту конкретної релігійної організації, або прокурора.

Інакше кажучи, для припинення діяльності релігійної організації відповідний орган реєстрації або прокурор має звернутися до суду з відповідним позовом. Водночас частинами першою та третьою статті 12 Цивільного процесуального кодексу України передбачено, що цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін; кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом.

Своєю чергою, задля того, щоб мати змогу посилатися на будь-яку з передбачених частиною четвертою статті 16 Закону № 987 обставину як на доказ, **факт її настання має бути доведеним**. Наприклад, має набрати законної сили вирок суду, яким уповноважених осіб релігійної організації засуджено за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111¹ Кримінального кодексу України. Або систематичне порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів має бути підтверджене відповідними судовими рішеннями за наслідками розгляду справ про адміністративне правопорушення за статтею 1851 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Таким чином, лише суд в Україні має право ухвалювати рішення про примусове припинення діяльності релігійної організації. Перелік підстав, з яких суд може ухвалити таке рішення, є вичерпним, а наявність відповідних підстав потребує доведення у встановленому законом порядку, зокрема в межах кримінального провадження.

У цьому контексті також слід згадати про норму частини першої статті 62 Конституції, відповідно до якої **особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду**.

2.2. Обґрунтованість мети

Частиною другою статті 35 Конституції та частиною другою статті 9 Конвенції визначено вичерпний перелік цілей, для досягнення яких може бути обмежено право на свободу світогляду і віросповідання, зокрема шляхом заборони діяльності релігійної організації, а саме:

- 1) забезпечення громадської безпеки;
- 2) охорона публічного порядку;
- 3) охорона здоров'я;
- 4) охорона моралі;
- 5) захист прав і свобод інших осіб.

Разом із тим заборона діяльності релігійної організації не може бути встановлена в інтересах національної безпеки: у пункті 73 рішення ЄСПЛ у справі «Нолан і К. проти Росії» (заява № 2512/04) зазначено, що поняття «національна безпека» не випадково не фігурує поміж цілей, перелічених у частині другій статті 9 Конвенції. Відмова авторів Конвенції включити саме цей мотив до переліку законних підстав втручання віддзеркалює першочергове значення релігійного плюралізму як «однієї з підвалин демократичного суспільства» і того факту, що держава не може вказувати людині, у що вона має вірити, або ж уживати заходів, спрямованих на те, щоб змусити її змінити переконання. Тому держава не може посилатись на потребу захистити національну безпеку, аби обмежувати реалізацію права особи або групи осіб сповідувати свою релігію.

2.3. Принцип необхідності в демократичному суспільстві

Згідно зі статтею 1 Конституції Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Відповідно до абзацу п'ятого пункту 2.1 Рішення Конституційного Суду України від 08.09.2016 № 6-рп/2016 (далі – Рішення) право на свободу світогляду і віросповідання разом з іншими фундаментальними правами і свободами є основою створення та функціонування демократичного суспільства. Всебічне утвердження і забезпечення цих прав і свобод – головний обов'язок України як демократичної, правової держави.

У пункті 47 рішення ЄСПЛ у справі «Крупко та інші проти Російської Федерації» (заява № 26587/07) зазначено, що однією з підвалин демократичного суспільства у розумінні Конвенції є свобода совісті і віросповідання. Саме цей релігійний параметр є один із найважливіших елементів, із яких складається ідентичність віруючих та їхня життєва позиція. Плюралізм, невід'ємний від демократичного суспільства і який дорогою ціною був здобутий протягом століть, ґрунтується на ньому.

Відповідно до пункту 137 рішення ЄСПЛ у справі «Свято-Михайлівська парафія проти України» (заява № 77703/01) у демократичному суспільстві може виникнути необхідність обмежити свободу віросповідання задля узгодження інтересів різних релігійних груп. Проте такі обмеження мають чітко тлумачитись у межах дозволеної державі самостійної оцінки, і лише переконливі та нездоланні причини можуть виправдати запровадження таких обмежень. Будь-які обмеження мають відповідати *нагальній суспільній потребі* та бути *пропорційними легітимній меті, досягнення якої прагнуть*.

Інакше кажучи, обмеження свободи світогляду і віросповідання можна вважати необхідними в демократичному суспільстві, якщо законної мети неможливо досягнути в жодний інший спосіб, який був би менш обтяжливим і більше поважав би це основоположне право. Для того, щоб бути визнаним необхідним у демократичному суспільстві, такий суворий захід, як заборона діяльності релігійної організації має бути винятковим і виправданим дуже вагомими і серйозними причинами (пункт 54 рішення ЄСПЛ у справі «Біблійний центр Чувашської Республіки проти Росії» (заява № 33203/08)).

Таким чином, пропозиція заборонити діяльність релігійної організації потребує обґрунтування наявності нагальної суспільної потреби в цьому та пропорційності меті. Має бути пояснено, чому **легітимна мета** може бути досягнута лише шляхом заборони діяльності релігійної організації, і **не може бути досягнута в інший спосіб**, який був би менш обтяжливим для вірян і більше поважав їхнє право на свободу світогляду і віросповідання.

У цьому контексті також необхідно зважати на норму частини другої статті 61 Конституції, згідно з якою **юридична відповідальність особи має індивідуальний характер**. Відтак, заборона діяльності релігійної організації, яка задовольняє релігійні потреби багатьох громадян, навіть у разі встановлення судом факту вчинення злочину одним з її вірян, членів або священнослужителів не може вважатись пропорційною меті встановлення такої заборони.

3. Повноваження органів місцевого самоврядування щодо заборони діяльності релігійних організацій

Гарантоване державою право на місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи і передбачає правову, організаційну та матеріально-фінансову самостійність, яка має певні конституційно-правові межі, встановлені, зокрема, приписами статей 19, 140, 143, 144, 146 Основного Закону України. З аналізу вказаних конституційних положень вбачається, що ці органи місцевого самоврядування, здійснюючи владу і самостійно вирішуючи питання місцевого значення, віднесені законом до їх компетенції, та приймаючи рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території, зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією і законами України.

Такі ж положення закріплені в статті 4 *Європейської хартії місцевого самоврядування*, яка встановлює, що головні повноваження і функції органів місцевого самоврядування визначаються конституцією або законом; органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене із сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу; повноваження, якими наділяються органи місцевого самоврядування, як правило, мають бути повними і виключними (Рішення Конституційного Суду України від 16.04.2009 № 7-рп/2009).

Відповідно до статті 25 *Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»* (далі – Закон № 280/97) сільські, селищні, міські ради правомочні розглядати і вирішувати питання, віднесені Конституцією, цим та іншими законами до їх відання. Вичерпний перелік повноважень сільських, селищних, міських рад міститься в статті 26 Закону № 280/97. Таким чином, органи місцевого самоврядування хоча і наділені низкою вагомих повноважень для забезпечення важливих сфер життєдіяльності територіальної громади, формування та реалізація державної політики в сфері релігії не належить до сфери компетенції органів місцевого самоврядування.

З огляду на зазначене вище, органи та посадові особи місцевого самоврядування не наділені повноваженнями за власним рішенням припиняти та/або обмежувати діяльність релігійних організацій.

У разі запитань або пропозицій
щодо цих рекомендацій та роз'яснень
запрошуємо звертатися до ДЕСС
за електронною адресою religion@dess.gov.ua.

У разі бажання взяти участь у вебінарі ДЕСС
запрошуємо реєструватися за допомогою онлайнної [форми](#).

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З ЕТНОПОЛІТИКИ ТА СВОБОДИ СОВІСТІ (ДЕСС)

ДЕСС – центральний орган виконавчої влади з питань, що стосуються релігійних та етнічних спільнот України.

Право на свободу совісті включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання. Ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду (стаття 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»).

Місія – сприяти розвитку відкритості, відповідальності, доброзичливості та єдності в розмаїтті українського суспільства

Цінності та принципи роботи

Відкритість

Відкриті до обміну поглядами й досвідом з повагою до розмаїття виборів духовного шляху та культурних традицій. Працюємо над спільним пошуком рішень з повагою до прав людини.

Відповідальність

Ми відповідальні одне перед одним за те, яким є наше життя сьогодні та яким воно буде завтра. Цінуючи свободу, ми усвідомлюємо відповідальність перед честю та гідністю людей інших поглядів. Людське знання є недосконалим і жодна людина чи організація не має монополії на істину. Ми відповідальні за пошук істини, усвідомлюючи, що живемо в часи потужних потоків дезінформації та маніпуляцій. Правда має значення.

Доброзичливість

Навіть найскладніші дискусії можливо проводити з побажаннями добра та з любов'ю до ближнього, про яку йдеться в усіх віросповіданнях. Працюємо над тим, щоб наше суспільство було вільним від мови ворожнечі та збагаченим доброзичливим спілкуванням.

Єдність у розмаїтті

Мова об'єднує: визнаючи цінність володіння кількома мовами, працюємо над тим, щоб дедалі більше людей в Україні вільно володіли українською – мовою, що створює спільний культурний простір України; свобода спілкування різними мовами передбачає відповідальність за вільне володіння державною мовою. Усі релігійні спільноти об'єднує прагнення духовного розвитку людини і любов. Усі релігійні та етнічні спільноти об'єднує те, що наш дім – Україна. Працюємо над тим, щоб розвивати та берегти самобутність і єдність релігійних та етнічних спільнот України. Усіх людей нашої планети об'єднує прагнення щастя, свободи, справедливості та гідності: ці прагнення об'єднують Україну з усім демократичним світом.

- dess.gov.ua
- www.facebook.com/dess.gov.ua
- info@dess.gov.ua
- +38 (044) 232 59 59

